

Jezus de geweldloze Dienaar
Bijbelse vredesspiritualiteit

INHOUDSOPGAVE

- 02 **Ten geleide**
Marc Van Eenoo
- 03 **De dienaar in het boek Jesaja (hfst. 40-55)**
De weg van het volk Israël = de weg van de Denaar
(de profeet/Israël)
- 08 **Het koningschap van God (Jesaja 52,7-12) en het**
Koninkrijk van de Hemel (Bergrede)
- 10 **De geweldloze weg van Jezus – De Bergrede**
- 11 A. Jezus, de Tora en het Koninkrijk van de Hemel
- 12 B. Matteüs 5,17-48 – Jezus radicaliseert de Tora
- 16 **Colofon**

Jean Charles Bastiaens (°1957, Maastricht) studeerde theologie in Amsterdam en behaalde een doctoraat aan de universiteit van Tilburg. Bastiaens is directeur van het Bijbelhuis Zevenkerken en van de Bijbeldienst Bisdom Brugge. Hij is diaken en exegeet, werkte mee aan de nieuwe Bijbelvertaling en levert geregeld bijdragen voor Kerk & Leven.

Coverbeeld: Christus, door Leonardo Da Vinci - Pinacothek van Brera (Creative Commons)

TEN GELEIDE

Wat is het belangrijkste woord in de Bijbel? Dat is het woord sjaloom: vrede. Het volk dat met de vrede in het hart leeft, is geheeld, is tot aanvaarding van zichzelf gekomen, leeft in verbondenheid met zijn omgeving. Maar toch is deze vrede nooit iets dat men bezit: zij moet telkens weer verkregen en 'bevochten' worden, al naar gelang wat er gebeurt en naar de zich wijzigende omstandigheden. Jezus is de Vrededorst (Jesaja 9,5). Waarom? Omdat hij de – geweldloze – weg is gegaan van de profeet die in het boek Jesaja de Denaar wordt genoemd. In dit dossier gaan we dieper in op het profiel van die geweldloze dienaar: eerst in het boek Jesaja, daarna in het Matteüsevangelie. Het kan voor ieder van ons een rijke leerweg worden! (Jean Charles Bastiaens)

Reeds meerdere jaren organiseert de werkgroep vredesspiritualiteit van Pax Christi Vlaanderen midden juli een vormingsdag in de Sint-Andriesabdij in Brugge. Een kiemrijke biotoop om met een specifiek Bijbels thema in 2014 te worden geconfronteerd. In dit Koerier-dossier leest u de bijgewerkte inleidingen van exegeet Jean Charles Bastiaens. Deze aanbreng werd op die vormingsdag, maandag 14 juli 2014, nog geactualiseerd door een getuigenis van gevangenis-aalmoezenier Lieve Blomme.

Wat betekent het om God en mens te waarderen in een situatie die uitzichtloos lijkt? 'God is de eerste actief geweldloze' is een duiding van de belevingsgeschiedenis van het volk Israël aan de hand van de profetische aanbreng in het boek Jesaja; het wezen van het volk en de profeet als 'lijdende dienaar' in Deutero-Jesaja en de Bergrede in het evangelie van Matteüs als stapstenen voor de geweldloze weg van de Jezusbeweging.

Elke vormingsdag verheldert een spontane of gegroeide ingesteldheid en motiveert tot een hertalen van een levensbelangrijke identiteit. De actuele context van gewelddadige confrontaties bij de aanvang van 2015 die een godsdienstige belijdenis claimen, waren toen en zijn nu een struikelblok. Vrede is nooit een permanent bezit als de bekommernis om gerechtigheid blijft gelden.

De vormingsdag en dit dossier zijn daarom wezenlijk in het beogen van een duurzame levenskwaliteit in 'onze' spiritualiteit. Uitdagend en dragend! Het blijft een opdracht om op een actief geweldloze manier met weerstanden om te gaan. De 'Denaar' blijft altijd leerling.

Marc Van Eenoo
diensthooft vredesspiritualiteit

DE DIENAAR IN HET BOEK JESAJA (HFST. 40-55)

De weg van het volk Israël = de weg van de Dienaar (de profeet/Israël)

Vanaf hoofdstuk 40 begint het zogenaamde 'troostboek' van Jesaja (de Deutero of Tweede Jesaja). De Babylonische ballingschap lijkt aanvankelijk een absoluut dieptepunt in de geschiedenis van Israël. Maar daar komt verandering in, mede dankzij het optreden van een anonieme profeet. Deze profeet wordt in Jesaja 42,1-9 door God bij zijn volk ingeleid; hij wordt gaandeweg de spilfiguur waarrond de profetie zal draaien. Zijn naam is 'dienaar', wat vreemd lijkt, maar minder vreemd is dan je vermoedt, omdat deze dienaar het voorbeeld wordt voor heel het dienende godsvolk: dikwijls kan het woord 'dienaar' zowel op de (lijdende) Dienaar als op het volk Israël slaan. Wie dienaar wil zijn van God, kan geen dienaar zijn van Kanaänitische of Babylonische afgoden. Wat betekent het om God te dienen in een situatie die uitzichtloos lijkt?

Om de toekomst te zien die God voor zijn volk aan het bereiden is, moet het volk zijn ogen richten op de 'Dienaar', die een profeet is: iemand die optreedt en spreekt in naam van God. De Dienaar zal trachten het volk de ogen te openen, hij wil een bevrijder zijn voor al wie vast zit in het verleden en in vastgeroeste of negatieve godsbeelden.

De Dienaar heeft een concrete zending voor de in ballingschap levende Joden: hen motiveren om de terugkeer, de 'uittocht', naar het land Israël te maken en het land weer op te bouwen. Zij moeten doen wat Abraham ooit gedaan heeft: 'Trek weg uit dit land, uit je familie, en ga naar een land dat ik je zal wijzen.' (Gen 12,1 – vgl. Jes 52,1-12) Zonder een visioen zal het niet gaan, want de omstandigheden zijn bar.

Gaandeweg (= *gaande-de-weg*) wordt duidelijk dat de toekomst van Israël niet los gezien kan worden van de toekomst van de omringende volken. En de taak van de Dienaar wordt uitgebreid: zijn onophoudelijke inzet zal niet alleen Israël, maar alle volken ten goede komen (Jes 49,1-7).

De Dienaar stuit echter op verzet bij het volk, hij protesteert bij God 'dat hij zijn krachten voor niets heeft verbruikt' (Jes 49,4). Dan neemt God hem bij zich in de leer: de Dienaar moet zich voorbereiden om op een actief geweldloze manier met de weerstand om te gaan (Jes 50,4-9). De Dienaar wordt een *leerling*.

Hoe het begint... (hoofdstuk 40)

Zo begint het 'troostboek': de zonde die leidde tot de Babylonische ballingschap (586-538 v. Chr.) is 'uitgeboet', in de crisis kondigt zich een nieuw begin aan: (40,1-5)

- Troost, troost mijn volk, zegt jullie God.
- 2 Spreek Jeruzalem moed in, maak haar bekend dat haar slavendienst voorbij is, dat haar schuld is voldaan, omdat zij een dubbele straf voor haar zonden uit de hand van de HEER heeft ontvangen.
 - 3 Hóór, een stem roept:
'Baan voor de HEER een weg door de woestijn, effen in de wildernis een pad voor onze God.'
 - 4 Laat elke vallei verhoogd worden en elke berg en heuvel verlaagd, laat ruig land vlak worden en rotsige hellingen rustige dalen.
 - 5 De luister van de HEER zal zich openbaren voor het oog van al wat leeft.

**Het begin en het einde (d.w.z. het hoogtepunt) van de profetie omarmen elkaar (40,9-11 & 52,7-10).
Vergelijk onderstaande teksten:**

Jes 40,9-11		Jes 52,7-10	
9	Beklim een hoge berg, vreugdebode <u>Sion</u> , verhef je stem met kracht, vreugdebode Jeruzalem, verhef je stem, vrees niet. Zeg tegen de steden van Juda: ' <u>Ziehier jullie God!</u> '	7	Hoe welkom is de vreugdebode die over de bergen komt aangesneld, die vrede aankondigt en goed nieuws brengt, die redding aankondigt en tegen <u>Sion</u> zegt: ' <i>Je God is koning!</i> '
10	Ziehier God, de HEER! <u>Hij komt</u> met kracht, zijn arm zal heersen. Zijn loon heeft hij bij zich, zijn beloning gaat voor hem uit.	8	Hoor! Je wachters verheffen hun stem, samen barsten ze uit in gejuich, want ze <u>zien</u> het met eigen ogen: <u>de HEER keert terug naar Sion.</u>
11	Als een herder weidt hij zijn kudde: zijn arm brengt de lammeren bijeen, hij koestert ze, en zorgzaam leidt hij de ooiën.	9	Breek uit in gejubel, ruïnes van Jeruzalem, want de HEER troost zijn volk, hij koopt Jeruzalem vrij.
		10	De HEER ontbloot zijn heilige arm ten overstaan van alle volken, en de einden der aarde <u>zien</u> hoe onze God redding brengt.

Tussen begin en einde van de profetie ontvouwt zich een drama (40-52)

Het crisisdenken zit diep: 'Laat ons maar gerust. We hebben er genoeg van gehad. Genoeg onrust. Genoeg van dat geloof van Abraham. Wij willen ons niet(s) meer herinneren. Laat ons hier maar blijven, in dat Babylon, dal van tranen: maar beter dit dan hopen op iets dat onbereikbaar is geworden. Het is hier niet zó slecht: cultuur, religie, welvaart – we pikken er ons graantje van mee. We vertellen het niet meer aan onze kinderen: ze moeten zelf maar kiezen wat ze willen geloven!' Zie: Jesaja 40,27-31.

40,27-31

27 Jakob, waarom zeg je – Israël, waarom beweer je:
'Mijn weg blijft voor de HEER verborgen,
mijn God heeft geen oog voor mijn recht?'
28 Weet je het niet? Heb je het niet gehoord?
Een eeuwige God is de HEER,
schepper van de einden der aarde.
Hij wordt niet moe, hij raakt niet uitgeput,
zijn wijsheid is niet te doorgronden.
29 Hij geeft de vermoeide kracht,
de machteloze geeft hij macht in overvloed.
30 Jonge strijders worden moe en raken uitgeput,
zelfs sterke helden struikelen,
31 maar wie hoopt op de HEER krijgt nieuwe kracht:
hij slaat zijn vleugels uit als een adelaar,
hij loopt, maar wordt niet moe,
hij rent, maar raakt niet uitgeput.

God heeft zijn volk helemaal *niet* afgewezen, integendeel: Hij wil het aannemen als zijn *dienaar*, midden in de crisis:

41,8-9

Maar jou, Israël, mijn dienaar,
Jakob, die ik uitgekozen heb,
nakomeling van Abraham, mijn vriend,
9 jou die ik heb weggehaald van de einden der aarde,
die ik van haar verste uithoeken terugriep –
jou zeg ik: Lij bent mijn dienaar,
jou heb ik gekozen, ik heb je niet afgewezen.

Maar het volk Israël komt niet in beweging. Het wil er niet van weten. Het heeft zijn hart gesloten, om meer lijden en teleurstellingen te voorkomen. Hoe zou je zelf zijn?

Dan stuurt God *zijn* dienaar, een dienaar 'naar zijn hart, in wie Hij vreugde vindt'...

42,1-4

1 Hier is mijn dienaar, hem zal ik steunen,
hij is mijn uitverkorene, in hem vind ik vreugde,
ik heb hem met mijn geest vervuld.
Hij zal alle volken het recht doen kennen.
2 Hij schreeuwt niet, hij verheft zijn stem niet,
hij roept niet luidkeels in het openbaar;
3 het geknakte riet breekt hij niet af,

de kwijnende vlam zal hij niet doven.
Het recht zal hij zuiver doen kennen.
4 Ongebroken en vol vuur zal hij het recht op aarde
vestigen;
de eilanden zien naar zijn onderricht uit.

Het programma van deze 'dienaar' ziet er dus als volgt uit:

1. Hij gaat niet met stemverheffing te werk (zoals bijvoorbeeld Jeremia...)
2. Wat reeds gebroken is, geeft hij niet de genadestoot: hij is solidair met het lijden van het volk
3. Wat 'recht' is zal hij doen kennen
4. Hij brengt 'een nieuwe leer met gezag' (vgl. Mc 1,22) waar zelfs de eilanden (= de volken) naar zullen uitkijken

In wat volgt horen we meer over de zending van de dienaar:

42,6-7

In gerechtigheid heb ik, de HEER, jou geroepen.
Ik zal je bij de hand nemen en je behoeden,
ik neem je in dienst voor mijn verbond met de mensen
en maak je tot een licht voor alle volken,
7 om blinden de ogen te openen,
om gevangenen te bevrijden uit de kerker,
wie in het duister zitten uit de gevangenis.

Wie zijn dat, die mensen die in 'het duister' zitten?

Het zijn allereerst de ballingen zelf. Ze hebben zich opgesloten in hun eigen ballingschap, ze hebben hun miserie als een fataal lot aanvaard. Ze zien geen echt nieuwe toekomst meer. Het verhaal van יהוה en zijn volk is *over and out*. De toon = 'wees realistisch', 'wees niet naïef', 'maak er hier maar het beste van', 'geef je dromen van weleer op'.

Maar God is anders!

Hij rust niet voor Hij zijn volk weer in beweging heeft gebracht. Hij stelt alles in het werk om opnieuw een uittocht mogelijk te maken. Maar ook nu gaat die uittocht door een woestijn. Wie op afgoden (= valse zekerheden) blijft vertrouwen, zal zich nog diep schamen! Luister naar 42,14-19:

42,14-19

14 Al zo lang heb ik niets gezegd,
ik heb gezwegen, me beheerst.
Nu schreeuw ik het uit *als een barende vrouw*,
ik zucht en ik zwoeg tegelijk.
15 Bergen en heuvels laat ik uitdrogen
en alles wat er groeit verdorren,
in rivieren laat ik eilanden ontstaan,
meren vallen droog.
16 Blinden laat ik gaan over onbekende wegen,
op paden die ze niet kennen voer ik hen.
Duisternis verander ik in licht,
ruig land maak ik vlak.
Ja, deze dingen zal ik doen,
niets daarvan zal ik nalaten.
17 Wie op afgodsbeelden vertrouwt,

tegen een godenbeeld zegt: 'U bent onze God,'
zal terugdeinzen en zich diep schamen.

18 Doven, luister! Blinden, open je ogen en zie!

Ondanks de onwil en de blindheid van het volk in Babel,
verklaart God zijn liefde aan dit volk:

43,1-5a

Welnu, dit zegt de HEER,
die jou schiep, Jakob, die jou vormde, Israël:
Wees niet bang, want ik zal je vrijkopen,
ik heb je bij je naam geroepen, je bent van mij!
2 Moet je door het water gaan – ik ben bij je;
of door rivieren – je wordt niet meegesleurd.
Moet je door het vuur gaan – het zal je niet verteren,
de vlammen zullen je niet verschroeien.
3 Want ik, de HEER, ben je God,
de Heilige van Israël, je redder.
Voor jou geef ik Egypte als losgeld,
Nubië en Seba ruil ik in tegen jou.
4 Jij bent zo kostbaar in mijn ogen,
zo waardevol, en ik houd zo veel van je
dat ik de mensheid geef in ruil voor jou,
ja alle volken om jou te behouden.
5 Wees niet bang, want ik ben bij je.

**God vraagt de zijnen om het verleden nu te laten rusten, en
zich om te keren: zich te bekeren naar een nieuwe toekomst.**
Alleen zo komt er ruimte voor de vrede in het hart, voor een
nieuwe vredesspiritualiteit:

43,18-19

18 Blijf niet staan bij wat eertijds is gebeurd,
laat het verleden nu rusten.
19 Zie, ik ga iets nieuws verrichten,
nu ontkiemt het – heb je het nog niet gemerkt?

Maar de liefdeskreet van God valt in dovemansoren.

Alles zit muurvast. Het geloof ontbreekt. Het visioen is
weggedeedsterd. De geest ontbreekt. Dan roept God de
zijnen op in een rechtsgeding te treden, opdat klaar aan het
licht komt wie hier in het gelijk staat: God, of de dove en
blinde en zwijgzame ballingen?

43,22.24-26

22 Maar jij hebt niet tot mij geroepen, Jakob,
jij gaf je geen moeite voor mij, Israël.
(...)
Nee, je hebt mij met je zonden belast,
mij vermoeid met al je schulden.
25 Ik, ik ben het, die omwille van zichzelf
je misdaden tenietdoet en je zonden vergeet.
26 Breng mij mijn tekortkomingen in herinnering,
laten we samen tot een uitspraak komen,
en voer zelf het woord om je zaak te bepleiten.

In het rechtsgeding wil God het volk alsnog over de streep trekken.

Hij laat zien wie hij is, als Schepper, en toont de onmacht van
de afgoden aan ('Is wat je in je hand houdt, eigenlijk geen
bedrog?') – Jesaja 44,1-23.

Bovendien spreken de harde feiten voor zich: God heeft Cyrus
– de Perzische koning die heerst van 559 tot 529 v. Chr. –
geroepen om zijn 'gezalvde' te zijn ten gunste van Zijn volkje
(44,21-45,13). De Perzen zullen inderdaad de nieuwe heersers
worden in het Tweestromenland en de ballingen de kans geven
terug te keren naar het eigen land. Voor het eerst wordt hier
een heidense koning voorgesteld als 'de gezalvde van God'!

44,28-45,1

28 Die over Cyrus zegt: 'Dit is mijn herder,
alles wat ik wil, brengt hij ten uitvoer:
hij geeft opdracht om Jeruzalem te herbouwen
en voor de tempel de fundering te leggen.'
45 Dit zegt de HEER tegen Cyrus, zijn gezalvde,
die hij bij de rechterhand neemt,
aan wie hij volken onderwerpt,
voor wie hij koningen ontwapent,
voor wie hij deuren opent
– geen poort blijft gesloten (...)

In het rechtsgeding laat God zien wie hij werkelijk is!

Want Hij is de HEER over schepping en geschiedenis!
Het nieuwe begin dat hij aankondigt is dan ook waarachtig en
betrouwbaar: dáár kun je op vertrouwen...

45,18-19

18 Dit zegt de HEER,
die de hemel geschapen heeft – hij is God! –,
die de aarde gemaakt en gevormd heeft
en die haar heeft gegrondvest
– niet als chaos schiep hij de aarde,
maar om te bewonen heeft hij haar gevormd:
Ik ben de HEER, er is geen ander.
19 Ik heb niet in het verborgene gesproken,
ergens in een duister oord,
ik heb Jakobs nageslacht niet gevraagd:
'Zoek mij in de chaos.'
Nee, ik ben de HEER,
al wat ik zeg is rechtvaardig,
wat ik aankondig is waarachtig.

Met wie zou het volk zo'n God kunnen vergelijken?

Zelfs de machtige Goden van Babel – die *niets* zijn! – vallen bij
Hem in het niet.

'(De goden) Bel en Nebo: gebroken, geveld zijn ze!
Het eens zo machtige rijk der Babyloniërs: ten einde!
Wie kan zo blind zijn voor de tekenen van de tijd? (45,20-
46,15).

In het rechtsgeding bepleit God zijn zaak met pathos. De
aankondiging van de val van Babel (538 v. Chr.) en het opstaan
van Cyrus als 'de gezalvde van JHWH' zijn nieuwe feiten, die
niemand kan ont-kennen. Wie kan nu nog blind of doof blijven
(48,1-19)? Want Babylon ligt toch in het stof (hfst. 47)?

Gezien dit alles, wordt nu de oproep met meer kracht en onvermijdelijkheid herhaald: het is tijd om Babel te verlaten (48,20-21.22). 'Verlaat het land, en keer terug!'

48,20-22

- 20 Trek weg uit Babel, ontvlucht de Chaldeeën!
Verkondig dit met luid gejuich, laat het horen,
laat weten tot aan de einden der aarde:
'De HEER koopt zijn dienaar Jakob vrij!'
- 21 Hij voert zijn volk door de woestijn,
ze zullen geen dorst lijden;
hij laat water voor hen stromen uit de rots,
hij klieft een rots en het water gutst eruit.
- 22 Goddelozen zullen geen vrede kennen – zegt de HEER.

Het rechtsgeding loopt echter op niets uit.

De Denaar, de profeet, heeft de zaak van God naar voren gebracht. Maar er is alleen ongeloof, wantrouwen, cynisme, verharding. De impasse is totaal. Hoe verder? Dat is het moment waarop de Denaar – die was geïntroduceerd in hfst. 42 – weer naar voren komt. Hij wil het onwillige en vermurwde volk laten zien wat het betekent om dienaar te zijn en op God te vertrouwen. Hij spreekt over zijn roeping als die van een profeet die zich vereenzelvigd met het lot van Israël (49,1-3):

49,1-3

- 1 Eilanden, hoor mij aan,
verre volken, luister aandachtig.
Al in de schoot van mijn moeder
heeft de HEER mij geroepen,
nog voor ze mij baarde noemde hij mijn naam.
- 2 Mijn tong maakte hij scherp als een zwaard,
hij hield me verborgen in de schaduw van zijn hand;
hij maakte me tot een puntige pijl,
hij stak me weg in zijn pijlkoker.
- 3 Hij heeft me gezegd: 'Mijn dienaar ben jij.
In jou, Israël, toon ik mijn luister.'

De dienaar heeft gesproken tot het volk, en heeft getracht te bemiddelen in het rechtsgeding. Jesaja 49,3 herneemt Jesaja 42: God had toch de Denaar bij het volk ingeleid als iemand die de gerechtigheid van God zou brengen? Maar wat is ervan geworden?

De Denaar doet zijn beklag (49,4), maar krijgt er van God pardoes een opdracht bovenop (49,5-6):

49,4-6

- 4 Maar ik zei: 'Tevergeefs heb ik me afgemat,
ik heb al mijn krachten verbruikt,
het was voor niets, het heeft geen zin gehad.
Maar de HEER zal me recht doen,
mijn God zal me belonen.'
- 5 Toen sprak de HEER,
die mij al in de moederschoot
gevormd heeft tot zijn dienaar
om Jakob naar hem terug te brengen,
om Israël rond hem te verzamelen –

dat ik aanzien zou genieten bij de HEER
en dat mijn God mijn sterkte zou zijn.

- 6 Hij zei: 'Dat je mijn dienaar bent
om de stammen van Jakob op te richten
en de overlevenden van Israël terug te brengen,
dat is nog maar het begin.
Ik zal je maken tot een licht voor alle volken,
opdat de redding die ik brengen zal tot aan de einden
der aarde reikt.'

De Denaar krijgt dan in het vervolg (49,8-13) de opdracht om het volk effectief uit de ballingschap te leiden.

De Denaar moet de impasse kunnen doorbreken, God heeft hem daartoe uitgerust als een profeet. Dan komt er echter een geluid uit een andere hoek: de aandacht gaat van het land van de ballingen naar het beloofde land, naar de berg Sion, die nu sprekend opgevoerd wordt in de hoedanigheid van een vrouw ('vrouw Sion').

Ook Sion – de achtergeblevene – klaagt: 'de HEER heeft mij verlaten!' (49,14-50,3) Maar dit wordt door God weerlegd, die het visioen van een nieuwe toekomst in de verf zet. In 50,1-3 klagten de ballingen dan opnieuw dat God wel degelijk aan Sion een 'scheidingsbrief' heeft gegeven: zij is wel degelijk de verlaten vrouw! Maar God laat weten dat niet Hij Sion heeft verlaten, nee: 'Vanwege *jullie* wandaden is je moeder weggestuurd!'

En zo duurt de impasse voort.

De standpunten verhardden zich. Zowel de ballingen als Sion staan aan de klaagmuur en willen van geen visioen horen. Nu treedt de Denaar weer naar voren. Hij heeft de ballingen hardhandig geconfronteerd met hun gedrag en hun opstelling. Zijn profetisch optreden valt niet in goede aarde. Hiervan getuigen de woorden van de Denaar (50,4-9):

- 4 God, de HEER, gaf mij een vaardige tong,
waarmee ik de moedeloze kan opbeuren.
Elke ochtend wekt hij mijn oor,
zodat het toegerust is om aandachtig te horen.
- 5 God, de HEER, heeft mijn oren geopend
en ik heb geen verzet geboden,
ik ben niet teruggedeinsd.
- 6 Ik heb mijn rug blootgesteld aan mijn folteraars,
wie mij de baard uittrokken, bood ik mijn wangen aan.
Ik heb mijn gezicht niet verborgen
toen ze mij beschimpten en bespuwden.
- 7 God, de HEER, zal mij helpen,
daarom word ik niet gekwetst
en is mijn gezicht zo onbewogen als een rots,
want ik weet dat ik niet beschaamd zal staan.
- 8 Hij die mij recht verschaft is nabij.
Wie durft tegen mij een geding aan te spannen?
Laten we samen voor het gerecht verschijnen.
Wie is mijn tegenstander in deze zaak?
Laat hij mij tegemoet treden.
- 9 God, de HEER, zal mij helpen –
wie zal mij dan veroordelen?
Mijn belagers vallen uiteen als een kledingstuk,
als een gewaad dat ten prooi is aan de motten.

Het rechtsgeding tussen God en zijn volk, is nu een rechtsgeding tussen het volk en de Dienaar (de profeet) geworden.

De Dienaar is degene die luistert naar wat God hem opdraagt. Hij ontvangt het woord en spreekt het woord. Hij wijkt niet. De zaak escaleert en de Dienaar wordt bedreigd en gewelddadig bejegend door zijn eigen volk (of liever: de leiders van het volk) dat zich door hem gevisieerd voelt. Hij toont zich daarbij geweldloos: 'Wie mij de baard uittrokken, bood ik mijn wangen aan.' Meer nog, hij daagt zijn opposenten uit zich bewust te worden van het eigen gedrag. Hij hoopt hen op die manier op andere gedachten te brengen. Maar geweld is moeilijk te stoppen en is niet vatbaar voor de rede. Misschien toch voor dit profetisch gebaar?

God neemt het echter op voor zijn profeet, de Dienaar, ook in het donkerste uur (50,10-11).

En toch!

Hierna volgt in 51,1-52,6 één lang profetisch visioen over het slagen van Gods heilsplan, ondanks de impasse en ondanks het geweld jegens de Dienaar. God en Zijn Dienaar richten zich nu tot degenen die, dankzij het volgehouden optreden van de Dienaar, toch tot andere gedachten komen: 'Luister naar mij, jullie die gerechtigheid najagen, jullie die de HEER zoeken!' (51,1) Want de hulp van God is al onderweg. Wie de gerechtigheid najagen, moeten zich niet storen 'aan de hoon van mensen' (51,7). Zij moeten sterk zijn, en net als de knecht volharderen. Er begint beweging in te komen. *Een kleine groep* schaart zich achter de Dienaar. Het visioen kan dan toch werkelijkheid worden (51,11):

51,11

- ¹¹ Wie door de HEER zijn bevrijd, keren terug.
Jubelend komen zij naar Sion,
gekroond met eeuwige vreugde.
Gejuich en vreugde trekken de stad binnen,
gejammer en verdriet vluchten eruit weg.

Wie de Dienaar wil volgen, mag zich niet laten intimideren, zich niet door angst laten weerhouden (51,13b):

- ^{13b} Hoe kun je je zo laten beheersen door angst
voor de toorn van je belagers,
voor hun pogingen je te vernietigen?
Waar blijven die belagers met hun toorn?

Jeruzalem en Sion mogen nu echt wel geloven dat het toch waar is: er zullen ballingen zijn die terugkeren, die zich weer ontfermen over de stad, die haar weer zullen opbouwen tot een gemeenschap, een 'volk van de HEER' (51,17-52,6).

Het hoogtepunt van de profetie van Deutero-Jesaja is dan de vreugdekreet over het feit dat er inderdaad een kleine groep is die naar de Dienaar heeft geluisterd en hem heeft nagevolgd. Zij hebben alle hoon en weerstand weerstaan. Daarom mag het lied van de vreugde klinken (52,7-10):

52,7-10

- ⁷ Hoe welkom is de vreugdebode
die over de bergen komt aangesneld,
die vrede aankondigt en goed nieuws brengt,
die redding aankondigt en tegen Sion zegt:
'Je God is koning!'
- ⁸ Hoor! Je wachters verheffen hun stem,
samen barsten ze uit in gejuich,
want ze zien het met eigen ogen:
de HEER keert terug naar Sion.
- ⁹ Breek uit in gejubel,
ruïnes van Jeruzalem,
want de HEER troost* zijn volk,
hij koopt Jeruzalem vrij.
- ¹⁰ De HEER ontbloot zijn heilige arm
ten overstaan van alle volken,
en de einden der aarde zien
hoe onze God redding brengt.

Er kan dan nog slechts een oproep aan allen volgen, om eveneens alle verzet te laten varen, en daadwerkelijk de terugtocht (de nieuwe *uittocht*) te ondernemen (52,11-12). Hiermee is de profetie in zekere zin aan zijn eindpunt gekomen. Wat volgt is een 'nawoord', een epiloog.

De epiloog van het drama

Het eerste deel van die epiloog is een terugblik op het leven van de Dienaar (52,13-53,12 – meestal kortweg Jesaja 53). Wat blijkt? De harde confrontatie tussen de Dienaar (profeet) en de hardliners heeft tragische gevolgen gehad: de Dienaar is ten slotte uit de weg geruimd, zonder een vorm van proces. Hij werd gezien als een lastpost, een verachtelijke dromer, een aanklager bovendien. Hij verstoorde de rust en de orde van hen die genoeg hadden van het avontuur met God. Hem het zwijgen opleggen en intimideren bleek onmogelijk (50,4-9). En zo is de Dienaar omgekomen in een gewelddadig treffen. Terwijl hijzelf een en al geweldloosheid was (53,7-9). Niettemin blijkt evenwel juist deze martelaarsdood van de Dienaar een ommekeer teweeg te brengen, juist onder de hardliners (53,4-5):

53,4-5

- ⁴ Maar hij was het die onze ziekten droeg,
die ons lijden op zich nam.
Wij echter zagen hem als een verstoteling,
door God geslagen en vernederd.
- ⁵ Om onze zonden werd hij doorboord,
om onze wandaden gebroken.
Voor ons welzijn werd hij getuchtigd,
zijn striemen brachten ons genezing.

Er is nog hoop.

* inclusie met Jes. 40,1

HET KONINGSCHAP VAN GOD (JESAJA 52,7-12) EN HET KONINKRIJK VAN DE HEMEL (BERGREDE)

- 7 “Hoe welkom is de vreugdebode
die over de bergen komt aangesneld,
die vrede aankondigt en goed nieuws brengt,
die redding aankondigt en tegen Sion zegt:
‘Je God is koning!’
- 8 Hoor! Je wachters verheffen hun stem,
samen barsten ze uit in gejuich,
want ze zien het met eigen ogen:
de HEER keert terug naar Sion.
- 9 Breek uit in gejubel,
ruïnes van Jeruzalem,
want de HEER troost zijn volk,
hij koopt Jeruzalem vrij.
- 10 De HEER ontbloot zijn heilige arm
ten overstaan van alle volken,
en de einden der aarde zien
hoe onze God redding brengt.
- 11 Weg! Ga weg! Ga daar weg!
Raak niets aan dat onrein is.
Jullie die het heilige gerei van de HEER dragen,
ga daar weg en blijf rein.
- 12 Maar jullie hoeven niet overhaast te gaan,
jullie vertrek is geen vlucht,
want de HEER gaat voor jullie uit,
de God van Israël vormt je achterhoede.”

Deze tekst komt uit het tweede deel van het boek Jesaja (Deutero-Jesaja), dat tot stand kwam tijdens en na de Babylonische ballingschap (586-538). De profeet heeft een visioen waarin hij ziet hoe God terugkeert naar het door de Babyloniërs verwoeste land en daar – te midden van de ruïnes van de stad Jeruzalem – zijn koningschap over het volk Israël opnieuw aanvaardt. De paradox kan moeilijk groter zijn. Het betekent dat het volk weer zijn ware identiteit terugvindt als ‘volk van God’, als volk van het Verbond. Het zal niet langer een geknecht volk zijn – zoals onder de Assyriërs of onder de Babyloniërs – maar een vrij volk, en dat dankzij het aantreden van de Perzische koning Cyrus (of Kores) die door Jesaja dan ook de eretitel van ‘messias’ of ‘gezalvde’ toebedeeld krijgt (Jesaja 45,1).

In dezelfde tekst van Jesaja vinden we in vers 10 het versdeel ‘hoe onze God redding brengt’: dat is uitgerekend de naam van Jezus, want de Hebreeuwse naam *Jeshua* betekent immers: ‘God (brengt) redding’ – zie afbeelding op blz. 16. De profetie van Jesaja vormt als het ware het programma dat Jezus zal gaan uitvoeren.

Dat klopt eens te meer omdat er in datzelfde boekdeel van Deutero-Jesaja sprake is van een anonieme profeet die bij ons bekend staat als ‘de lijdende Dienaar’. Deze anonieme profeet zal het volk dat in Babylonië in ballingschap verblijft, ertoe aanzetten om het land daadwerkelijk te verlaten en opnieuw

een uittocht te aanvaarden, zoals destijds onder leiding van de grote profeet Mozes. Maar het volk (de leidinggevende klasse) wil niet weg, want het is ondertussen gesetteld geraakt in het vreemde land (waar nota bene Abraham ooit als eerste uit weggetrokken was!). Hoe onzeker was immers de toekomst: het land was verwaarloosd, bevolkt met vreemde mensen die zich vermengd hadden met het achterblijvende Joodse volk, de stad Jeruzalem lag in puin en de heilige tempel was compleet verwoest. En dan geloven dat God ‘zijn koningschap over het volk’ opnieuw heeft aanvaard? Ja, geloven dat God als eerste is uitgetrokken om in Jeruzalem zijn Naam opnieuw te doen wonen? De parallel met de ongerijmde boodschap van Jezus, die aankondigt dat God zijn koningschap opnieuw aanvaardt in het door de Romeinen bezette land, is treffend!

Het optreden van die anonieme profeet zou trouwens de ‘blauwdruk’ worden voor Jezus’ eigen levensweg. Jezus was ongetwijfeld diep vertrouwd met de profetieën van Jesaja, een van de meest indrukwekkende profeten uit de koningstijd. In de hoofdstukken 40-66 vond hij de krijtlijnen van het optreden van een anonieme profeet die zich ingezet had voor het ‘koningschap van God’ (en dus voor diens ‘koninkrijk’) en die zijn zending met de dood zou moeten bekopen.

Onmiddellijk na het citaat dat hierboven werd gegeven over het visioen van Gods koningschap, volgt de tekst die traditioneel ‘het vierde lied van de lijdende dienaar’ wordt genoemd, Jesaja 52,13-53,12. Die tekst lezen wij, christenen, telkens weer op Goede Vrijdag. Het is in feite een *terugblik* op het leven van de vervolgd profeet. Een citaat uit de tekst (53,4-8):

- “Maar hij was het die onze ziekten droeg,
die ons lijden op zich nam.
Wij echter zagen hem als een verstoteling,
door God geslagen en vernederd.
- 5 Om onze zonden werd hij doorboord,
om onze wandaden gebroken.
Voor ons welzijn werd hij getuchtigd,
zijn striemen brachten ons genezing.
- 6 Wij dwaalden rond als schapen,
ieder zocht zijn eigen weg;
maar de wandaden van ons allen
liet de HEER op hem neerkomen.
- 7 Hij werd mishandeld, maar verzette zich niet
en deed zijn mond niet open.
Als een schaap dat naar de slacht wordt geleid,
als een ooi die stil is bij haar scheerders
deed hij zijn mond niet open.
- 8 Door een onrechtvaardig vonnis werd hij weggenomen.
Wie van zijn tijdgenoten heeft er oog voor gehad?
Hij werd verbannen uit het land der levenden,
om de zonden van mijn volk werd hij geslagen.”

We hebben geen toegang tot het zelfbewustzijn van Jezus, en kunnen alleen maar gissen in welke mate hij zichzelf en zijn opdracht geïdentificeerd heeft met die van deze Dienaar uit het boek Jesaja. Maar de parallellen tussen zijn prediking van

het Koninkrijk van God en zijn opvatting over het 'lijden' van de Mensenzoon en de zending van de 'lijdende dienaar' zijn te sterk om te veronachtzamen.

Jezus kondigde, in de gespannen situatie van zijn tijd, de komst van het koninkrijk van God aan. Daar hadden de mensen wel oren naar. Maar wat bedoelde hij precies met dat koningschap van God? Hoe zou zich dat gaan verwerken? Betekende het ook een omverwerpen van de Romeinse macht? Daar hadden bepaalde verzetsgroepen wel oren naar. Onder hen waren de zeloten: een verzetsgroep van 'ijveraars' die erop uit waren om met behulp van gewelddadige aanslagen de slagkracht van de Romeinse bezetting te ondermijnen (de meest gewelddadigen onder hen waren de 'Sicariërs', die permanent een dolk bij zich hadden om onverwachts een aanslag te plegen, zelfs op hooggeplaatste Joden die contacten onderhielden met de gehate bezetter). Hoogst merkwaardig is het feit dat een van Jezus' leerlingen een zeloot was: 'Simon bijgenaamd de zeloot' (Matteüs 10,4).

We weten niet wat deze toevoeging bij de naam Simon (onder andere om hem te onderscheiden van Simon Petrus) precies betekent: stond hij onder de leerlingen bekend als een eerder revolutionair type, of was hij werkelijk aangesloten bij een verzetsbeweging? Dat laatste lijkt minder waarschijnlijk, gezien Jezus' principiële weigering om in welke situatie dan ook geweld te gebruiken. Feit is wel dat de meeste van zijn leerlingen andere verwachtingen hadden bij het 'Koninkrijk van God' dan Jezus zelf. Er zal een hele herinterpretatie nodig zijn om de leerlingen in te wijden in de ware gedaanten van het Koninkrijk zoals Jezus dat ziet. De Bergrede is dé programmatische rede bij uitstek van dat nieuwe Koninkrijk zoals Jezus dat voor ogen heeft.

Na Jezus' dood hebben zijn volgelingen veel troost en inzichten geput uit het boek Jesaja, getuige de vele citaten die we terugvinden in heel de nieuwtestamentische literatuur. We bekijken twee perikopen uit het Matteüsevangelie:

Mt 8,2-17

² Er kwam iemand naar hem toe die aan huidvraat leed. Hij wierp zich voor hem neer en zei: 'Heer, als u wilt, kunt u mij rein maken.' ³ Jezus strekte zijn hand uit, raakte hem aan en zei: 'Ik wil het, word rein.' En meteen was hij gereinigd van zijn huidvraat. ⁴ Jezus zei tegen hem: 'Denk erom dat u er met niemand over praat, maar ga u aan de priester laten zien en breng als getuigenis voor de mensen het offer dat Mozes heeft voorgeschreven.'

⁵ Toen hij Kafarnaüm binnenging, kwam er een centurio naar hem toe die hem om hulp smeekte. ⁶ 'Heer,' zei hij, 'mijn slaaf ligt thuis verlamd op bed en lijdt hevige pijn.' ⁷ Jezus antwoordde hem: 'Ik zal meegaan en hem genezen.' ⁸ Daarop zei de centurio: 'Heer, ik ben het niet waard dat u onder mijn dak komt, u hoeft alleen maar te spreken en mijn slaaf zal genezen.' ⁹ Ook ik ben iemand die onder andermans gezag staat en zelf weer soldaten onder zich heeft, en als ik tegen een soldaat zeg: 'Ga!' dan gaat hij, en tegen een

andere: 'Kom!' dan komt hij, en als ik tegen mijn dienaar zeg: 'Doe dit!' dan doet hij het.' ¹⁰ Toen Jezus dit hoorde, verbaasde hij zich en hij zei tegen degenen die hem volgden: 'Ik verzeker jullie: bij niemand in Israël heb ik zo'n groot geloof gevonden.' ¹¹ Ik zeg jullie dat velen uit het oosten en uit het westen zullen komen en met Abraham, Isaak en Jakob zullen aanliggen in het koninkrijk van de hemel, ¹² maar de erfgenamen van het koninkrijk zullen worden verbannen naar de uiterste duisternis; daar zullen zij jammeren en knarsetanden.' ¹³ Tegen de centurio zei Jezus: 'Ga naar huis. Zoals u het gelooft hebt, zo zal het gebeuren.' Op hetzelfde moment genas zijn slaaf.

¹⁴ Toen Jezus het huis van Petrus was binnengegaan, zag hij diens schoonmoeder met koorts in bed liggen. ¹⁵ Hij raakte haar hand aan en de koorts verdween. Ze stond op en begon voor hem te zorgen.

¹⁶ Bij het vallen van de avond brachten ze vele bezetenen bij hem. Met een enkel bevel dreef hij de geesten uit, en allen die ziek waren genas hij, ¹⁷ opdat in vervulling ging wat gezegd is door de profeet Jesaja: 'Hij was het die onze ziekten wegnam en onze kwalen op zich heeft genomen.'

Mt 12,1-21

¹ In die tijd liep Jezus op een sabbat door de korenvelden. Zijn leerlingen hadden honger en begonnen aren te plukken en ervan te eten. ² Toen de farizeeën dat zagen, zeiden ze tegen hem: 'Kijk, uw leerlingen doen iets dat op sabbat niet mag.' ³ Hij antwoordde: 'Hebt u niet gelezen wat David deed toen hij en zijn metgezellen honger hadden, ⁴ hoe hij het huis van God binnenging en er met hen van de toonbroden at, terwijl noch hij noch zijn mannen daarvan mochten eten, alleen de priesters?' ⁵ En hebt u niet in de wet gelezen dat de priesters die op sabbat in de tempel dienstdoen en zo de sabbat ontwijden, onschuldig zijn?' ⁶ Ik zeg u: hier gaat het om meer dan de tempel! ⁷ Als u begrepen had wat bedoeld wordt met: 'Barmhartigheid wil ik, geen offers,' dan zou u geen onschuldigen hebben veroordeeld. ⁸ Want de Mensenzoon is heer en meester over de sabbat.'

⁹ Hij trok weer verder en kwam in hun synagoge. ¹⁰ Daar stond iemand met een verschroepde hand. Omdat ze Jezus wilden aanklagen, vroegen ze: 'Is het toegestaan op sabbat te genezen?' ¹¹ Hij antwoordde: 'Stel dat u maar één schaap hebt en dat valt op sabbat in een kuil, wie van u zou het niet vastgrijpen en het er weer uit halen?' ¹² En is een mens niet veel meer waard dan een schaap? Daaruit volgt dat we op sabbat goed mogen doen.' ¹³ Toen zei hij tegen de man: 'Steek uw hand uit.' Hij stak hem uit en er kwam weer leven in, zijn hand werd weer even gezond als de andere. ¹⁴ De farizeeën dropen af en besloten hem uit de weg te ruimen. ¹⁵ Jezus besefte dat en week uit naar elders.

Grote massa's mensen volgden hem, en hij genas hen allen. ¹⁶ Hij verbood hun uitdrukkelijk bekend te maken wie hij was. ¹⁷ Zo ging in vervulling wat gezegd is door de profeet Jesaja:

¹⁸ 'Hier is de dienaar die ik mij gekozen heb, die ik liefheb en in wie ik vreugde vind. Ik zal hem vervullen met mijn geest, aan alle volken zal hij het recht verkondigen.

¹⁹ Hij zal geen woordenstrijd aangaan en op straat zijn stem niet verheffen.

²⁰ Het geknakte riet breekt hij niet af, noch dooft hij de kwijnende vlam, totdat het recht dankzij hem overwint.

²¹ Op zijn naam zullen alle volken hun hoop vestigen.'

Dit programma van 'de Denaar' zal Jezus dus 'vervullen' (in Matteaanse zin). Het was al aangekondigd bij zijn doop (Mt 3,16-17):

"Zodra Jezus gedoopt was en uit het water omhoogkwam, opende de hemel zich voor hem en zag hij hoe de Geest van God als een duif op hem neerdaalde. ¹⁷ En uit de hemel klonk een stem: 'Dit is mijn geliefde Zoon, in hem vind ik vreugde.'" (Jesaja 42,1!)

Het evangelie als antwoord op een vraag

Na Jezus' gewelddadige dood aan het kruis, zijn de leerlingen aanvankelijk stilgevallen. Ze waren teleurgesteld (Lc 24, Emmaüsgangers) en wilden hun oorspronkelijk beroep weer opnemen, in Galilea (Joh 21).

De grote vraag waarmee zij worstelden was: hoe kan men Jezus' gewelddadige dood aan het kruis verzoenen met de Liefde van God? Het kruis was een *skandalon*: een struikelblok voor het geloof, een schandaal, teken van mislukking en nederlaag.

Maar de heilige Geest is hun te hulp gekomen. Ze zijn opnieuw de Schriften gaan lezen. En juist in dit reflectieproces hebben het boek Jesaja en de teksten over de Denaar geholpen om het kruis en de Liefde van God met elkaar te verzoenen.

In twee grondleggende teksten verschijnt Jezus nu in de gedaante van de Denaar: bij de doop en bij de transfiguratie. Reeds bij Marcus springen deze teksten als belangrijke mijlpalen in het oog.

Matteüs zal dit overnemen, maar het thema nog verder uitwerken: want Jezus was ook degene die niet voor rechtvaardigen gekomen is, maar voor de zondaars (Mt 9,10.13), en die 'onze ziekten wegnam en onze kwalen op zich genomen heeft.'

DE GEWELDLOZE WEG VAN JEZUS – DE BERGREDE

"Denk niet dat ik gekomen ben om de Wet of de Profeten af te schaffen. Ik ben niet gekomen om ze af te schaffen, maar om ze **tot vervulling te brengen**. ¹⁸ Ik verzeker jullie: zolang de hemel en de aarde bestaan, blijft elke jota, elke tittel in de wet van kracht, totdat alles gebeurd zal zijn. ¹⁹ Wie dus ook maar een van de kleinste van deze geboden afschaft en aan anderen leert datzelfde te doen, zal als de kleinste worden beschouwd in het koninkrijk van de hemel. Maar wie ze onderhoudt en dat aan anderen leert, zal in het koninkrijk van de hemel in hoog aanzien staan. ²⁰ Want ik zeg jullie: als jullie gerechtigheid niet groter is dan die van de schriftgeleerden en de Farizeeën, zullen jullie zeker het koninkrijk van de hemel niet binnengaan.

²¹ Jullie hebben gehoord dat destijds tegen het volk is gezegd: "**Pleeg geen moord**. Wie moordt, zal zich moeten verantwoorden voor het gerecht." ²² En ik zeg zelfs: ieder die in woede tegen zijn broeder of zuster tekeergaat, zal zich moeten verantwoorden voor het gerecht. Wie tegen hen "Nietsnut!" zegt, zal zich moeten verantwoorden voor het Sanhedrin. Wie "Dwaas!" zegt, zal voor het vuur van de Gehenna komen te staan. ²³ Wanneer je dus je offergave naar het altaar brengt en je je daar herinnert dat je broeder of zuster je iets verwijt, ²⁴ laat je gave dan bij het altaar achter; ga je eerst met die ander verzoenen en kom daarna je offer brengen. ²⁵ Leg een geschil snel bij, terwijl je nog met je tegenstander onderweg bent, anders levert hij je uit aan de rechter, draagt de rechter je over aan de gerechtsdienaar en word je gevangengezet. ²⁶ Ik verzeker je: dan kom je niet vrij voor je ook de laatste cent betaald hebt.

²⁷ Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: "**Pleeg geen overspel**." ²⁸ En ik zeg zelfs: iedereen die naar een vrouw kijkt en haar begeert, heeft in zijn hart al overspel met haar gepleegd. ²⁹ Als je rechteroog je op de verkeerde weg brengt, ruk het dan uit en werp het weg. Je kunt immers beter een van je lichaamsdelen verliezen dan dat heel je lichaam in de Gehenna geworpen wordt. ³⁰ En als je rechterhand je op de verkeerde weg brengt, hak hem dan af en werp hem weg. Je kunt immers beter een van je lichaamsdelen verliezen dan dat heel je lichaam naar de Gehenna gaat.

³¹ Er werd gezegd: "**Wie zijn vrouw verstoot, moet haar een scheidingsbrief meegeven**." ³² En ik zeg jullie: ieder die zijn vrouw verstoot, drijft haar tot overspel – tenzij er sprake was van een ongeoorloofde verbintenis; en ook wie trouwt met een verstoten vrouw, pleegt overspel.

³³ Jullie hebben ook gehoord dat destijds tegen het volk werd gezegd: "**Leg geen valse eed af**, voor de Heer gedane geloften moeten worden ingelost." ³⁴ En ik zeg jullie dat je helemaal niet moet zweren, noch bij de hemel, want dat is de troon van God, ³⁵ noch bij de aarde, want dat is zijn voetenbank, noch bij Jeruzalem, want dat is de stad van de grote koning; ³⁶ zweer evenmin bij je eigen hoofd, want je kunt nog niet één van je

haren wit of zwart maken. ³⁷ Laat jullie ja ja zijn, en jullie nee nee; wat je daaraan toevoegt komt voort uit het kwaad.

³⁸ Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: “**Een oog voor een oog en een tand voor een tand.**” ³⁹ En ik zeg jullie je niet te verzetten tegen wie kwaad doet, maar wie je op de rechterwang slaat, ook de linkerwang toe te keren. ⁴⁰ Als iemand een proces tegen je wil voeren en je onderkleed van je wil afnemen, sta hem dan ook je bovenkleed af. ⁴¹ En als iemand je dwingt één mijl met hem mee te gaan, loop er dan twee met hem op. ⁴² Geef aan wie iets van je vraagt, en keer je niet af van wie geld van je wil lenen.

⁴³ Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: “**Je moet je naaste liefhebben** en je vijand haten.” ⁴⁴ En ik zeg jullie: heb je vijanden lief en bid voor wie jullie vervolgen, ⁴⁵ alleen dan zijn jullie werkelijk kinderen van je Vader in de hemel. Hij laat zijn zoon immers opgaan over goede en slechte mensen en laat het regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. ⁴⁶ Is het een verdienste als je liefhebt wie jou liefheeft? Doen de tollenaars niet net zo? ⁴⁷ En als jullie alleen je broeders en zusters vriendelijk bejegenen, wat voor uitzonderlijks doe je dan? Doen de heidenen niet net zo? ⁴⁸ Wees dus volmaakt, zoals jullie hemelse Vader volmaakt is.” (Mt 5,17-48)

A. Jezus, de Tora en het Koninkrijk van de Hemel

- Jezus wil ‘de Wet en de Profeten’ niet afschaffen (ontbinden), maar oprichten en tot vervulling brengen. Wat betekenen die termen?

Wanneer ik weiger om mee te werken aan een moordcomplot, dan ‘vervul’ ik de Tora. Wanneer ik mijn huis binnentreed en met mijn hand over de *mezuzah* strijk, ‘vervul’ ik de Tora. Wanneer ik bij de Naam van God zweer omwille van mijn eigen profijt, dan ‘ontbind’ ik de Tora en doe ik de Tora teniet.

- In nieuwe omstandigheden en andere tijden, rijst telkens weer de vraag hoe wij hier en nu de Tora recht kunnen doen. De Tora is immers geen handboek voor slaven: integendeel, het is een handboek op onze weg naar de vrijheid, naar het Land van de vrijheid, naar het messiaanse land en de messiaanse stad.

- Jezus is bekommerd om de gerechtigheid. Hoe kunnen wij de Tora zó in ons leven doen, dat de vruchten daarvan recht en gerechtigheid zijn? En hoe vermijden wij de Tora zo om te buigen dat het een rechtvaardiging wordt van onze belabberde middelmatigheid, lauwheid, berusting, zelfgerechtigheid, noem maar op?

- De Tora moet in alle omstandigheden gehandhaafd blijven, maar niet in slaafse toepassing. De Tora handhaven wil zeggen: zoeken naar de juiste toepassing ervan in déze concrete omstandigheid. En natuurlijk mag het vervullen van een gebod nooit een ander, groter gebod teniet doen: het is mij niet toegestaan om een dier dat op sabbat in een put is gesukkeld, daarin te laten omkomen – om maar een bekend voorbeeld te noemen.

- De Tora is geen handboek – een instructie die men mechanisch kan toepassen. Elke tekst moet situationeel begrepen worden, en dus geïnterpreteerd worden. Mag ik iemand die op het punt staat een ander te doden, zelf doden? Er werden door de rabbijnse scholen dan ook ‘hermeneutische regels’ vastgelegd om de Tora te kunnen interpreteren.

- Niet alle geboden of verboden hebben dezelfde waarde. Sommige geboden hebben waarde omdat ze door de uitvoering ervan leiden tot *de vreugde van het doen van de Tora*. Als ik in mijn keuken vlees- en melkproducten scheid, ben ik mij ervan bewust dat ik mij in het gewone dagelijkse leven wil laten leiden door Gods Woord, dat een richtsnoer is. Het doen van die geboden verschaft mij vreugde (*Simchat Torah*), want daardoor voel ik mij verbonden met God. Maar als het doen van die geboden leidt tot rigide en kille verbeterheid, dan vervul ik de Tora niet, maar ben ik alleen bezig met het najagen van (eigen) wind.

- Jezus formuleert deze houding ten opzichte van de Tora in klare bewoordingen: *De sabbat is er voor de mens, en niet de mens voor de sabbat.* (Mc 2:27) Deze hermeneutische regel is bij wijze van spreken van toepassing op alle geboden en verboden.

- In de tijd van Jezus bestond er al een sterk ontwikkelde traditie over de uitleg van de Tora. Zoals dat altijd gaat, was er een strikte richting (Sjammai) en een vrijere richting (Hillel). Hillel (omstreeks 50 v. Chr.–10 n. Chr.) formuleerde de gulden regel: ‘Doe uw naaste niet aan wat gij zelf haat.’ Ook dat is een hermeneutische regel die men op alle geboden en verboden kan toepassen.

- De consensus over bepaalde toepassingen van de schriftelijke Tora en de bundeling daarvan, leidde tot de mondelinge Tora (Misjna & Talmoed).

- Hoe weten we zo zeker dat de Tora geen instructieboekje is, maar een *richtsnoer*? (Martin Buber: *Weisung*) Dat is niet moeilijk om te verklaren: Tora is immers én *Voorschrift* én *Verhaal*: zowel het gebod van de besnijdenis als het scheppingsverhaal is *Tora*. Zowel voorschriften over het brengen van offers als de episode over het gouden stierkalf zijn *Tora*. We mogen Tora dus niet verengen tot een optelsom van regels: het gaat om een *visioen*, een vooruitzicht, om de blauwdruk van een nieuwe stad die gebouwd moet worden. Ook voor christenen blijft de Tora deze betekenis behouden.

- Uit de evangeliën blijkt zonneklaar dat het Jezus niet te doen was om de Tora als dusdanig, maar om het doen van Gods gerechtigheid, om het visioen dat God in *Tora én Profeten* laat schijnen over een nieuwe dageraad voor de mensheid. Met andere woorden: voor Jezus stond de Tora als dusdanig niet centraal, maar het *zoeken naar het Koninkrijk van de Hemel* (Matteüs 6:33: ‘Zoek liever eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid, dan zullen al die andere dingen je erbij gegeven worden.’). Deze houding van Jezus heeft bij een bepaalde groep van wetgeleerden zeker wrevel en weerstand

opgeroepen. Later zullen deze weerstanden door Matteüs worden uitvergroot, omdat hij bij het redigeren van zijn evangelie te maken heeft met een toenemende spanning tussen 'kerk en synagoge'.

- Dit alles betekent niet dat Jezus een lakse houding aannam tegenover de Tora: hoe zou hij dit kunnen tegenover een traditie waaraan hij *trouw* wil blijven? In Matteüs staat een markante uitspraak van Jezus:

'De schriftgeleerden en de Farizeeën hebben plaatsgenomen op de stoel van Mozes. ³ Houd je dus aan alles wat ze jullie zeggen en handel daarnaar; maar handel niet naar hun daden, want ze doen zelf niet wat ze jullie voorhouden. ⁴ Ze bundelen alle voorschriften tot een zware last en leggen die de mensen op de schouders, terwijl ze zelf geen vinger uitsteken om die te verlichten. ⁵ Al hun daden zijn erop gericht om door de mensen gezien te worden. Ze verbreden immers hun gebedsriemen en maken de kwastjes aan hun kleren langer, ⁶ ze verlangen een ereplaats bij feestmaaltijden en in synagogen, ⁷ en hechten eraan op het marktplein eerbiedig te worden begroet en door de mensen rabbi te worden genoemd. ⁸ Jullie moeten je niet rabbi laten noemen, want jullie hebben maar één meester, en jullie zijn elkaars broeders en zusters. ⁹ En noem niemand op aarde vader, want jullie hebben maar één vader, de Vader in de hemel. ¹⁰ Laat je ook niet leraar noemen, want jullie hebben maar één leraar, de messias. ¹¹ De belangrijkste onder jullie zal jullie dienaar zijn. ¹² Wie zichzelf verhoogt zal worden vernederd, en wie zichzelf vernedert zal worden verhoogd.' (Mt 23,2-12)

Dit citaat maakt meteen duidelijk dat Jezus een verschil maakt tussen de schriftelijke Tora en de mondelinge Tora: de schriftelijke Tora blijft onverkort het *richtsnoer* voor ons handelen, uiteraard in samenhang met 'de Profeten' (Heeft Jezus de schriftgeleerden niet verweten dat zij de Tora uitbouwen tot een 'kluwen van regels' zonder de dimensie van 'het verhaal' en zonder de profetische kritiek en het profetische visioen – wat neerkomt op een reductie van de Tora?*). De schriftelijke Tora dient evenwel toegepast te worden in telkens nieuwe omstandigheden. Daaruit komt 'de mondelinge Tora' voor. Jezus is niet gekant tegen de mondelinge Tora, integendeel, deze is noodzakelijk, zoals blijkt uit de Bergrede. Maar juist op het vlak van de mondelinge Tora ziet hij ook ontsporingen. En bovendien vraagt hij naar de *ingesteldheid* waarmee de Tora wordt vervuld (of niet): want onder de schijn van het vrome en het goede wordt veel onrecht begaan ('ze bundelen alle voorschriften tot een zware last, enz...').

- Het kan gebeuren dat een mondelinge Tora de schriftelijke Tora teniet doet, en dan is waakzaamheid geboden:

"Toen kwamen er vanuit Jeruzalem Farizeeën en schriftgeleerden naar Jezus. Ze vroegen hem: ² 'Waarom overtreden uw leerlingen de tradities van onze voorouders? Ze wassen hun handen niet voor ze hun brood eten.' ³ Hij gaf

* zie het volgende punt en het citaat aldaar uit Jesaja 29:13

hun ten antwoord: 'En waarom overtreedt u het gebod van God, alleen om uw eigen traditie in stand te houden?' ⁴ Want God heeft gezegd: "Toon eerbied voor uw vader en moeder," en ook: "Wie zijn vader of moeder vervloekt, moet ter dood gebracht worden." ⁵ Maar u leert: "Wie tegen zijn vader of moeder zegt: 'Alles wat van mij is en voor u van nut had kunnen zijn, bestem ik tot offergave,' ⁶ die hoeft zijn ouders geen eerbied te tonen." Zo ontkracht u het woord van God uit eerbied voor uw eigen traditie. ⁷ Huichelaars, wat is Jesaja's profetie toch toepasselijk op u: "Dit volk eert mij met de lippen, maar hun hart is ver van mij; tevergeefs vereren ze mij, want ze onderwijzen hun eigen leer, voorschriften van mensen.""

¹⁰ Nadat hij de mensen bij zich geroepen had, zei hij tegen hen: 'Luister en kom tot inzicht. ¹¹ Niet wat de mond ingaat maakt een mens onrein, maar wat de mond uitkomt, dat maakt een mens onrein.' (Matteüs 15,1-11)

Goed weten: Jezus schaart zich hier in de lijn van de profetische kritiek!

- De nieuwe context waarin de Tora vervuld moet kunnen worden, kan het noodzakelijk maken dat bepaalde geboden niet meer toegepast kunnen worden. Er is momenteel geen tempel, en dus kunnen allerlei voorschriften die gerelateerd zijn aan de tempel niet vervuld worden. En als, in de messiaanse tijd, jood en heiden zich verzoenen aan een en dezelfde tafel, moeten in die specifieke omstandigheden bepaalde spijswetten opgeheven worden om deze nieuwe tafelgemeenschap mogelijk te maken (expliciet in Mc 7:19: 'Zo verklaarde hij alle spijzen rein.').

- Hiermee raken we aan een ander en fundamenteel facet van Jezus' houding ten opzichte van de Tora: voor de volgelingen van Jezus is het duidelijk dat in hem de messiaanse tijd is aangebroken. En als de messias gekomen is, verandert het statuut van de Tora. De Tora wordt dan niet opgeheven, maar juist omdat de messiaanse tijd gekomen is, zullen een aantal voorschriften niet meer vervuld hoeven te worden. Of: komt de Tora in de messiaanse tijd niet volkomen tot vervulling?

Natuurlijk begint hier de discussie: Wat verstaan we onder 'de messiaanse tijd'? Voor de meerderheid van de joden uit Jezus' tijd was de messiaanse tijd in Jezus *niet* aangebroken; voor zijn joodse leerlingen *wel*!

B. Matteüs 5,17-48 – Jezus radicaliseert de Tora

In de Bergrede van Matteüs laat Jezus verstaan dat hij *niet* is gekomen om de Tora of de Profeten op te heffen, ook al denken christenen vaak dat hij dit wel gedaan heeft. Jezus is Tora en Profeten komen *vervullen*: dit woord duidt niet op 'overbodig maken', maar op een 'tot zijn recht laten komen'. Wie een voorschrift uit de Tora naar letter en geest nakomt, ook in geheel nieuwe omstandigheden van het leven, die

vervult dat voorschrift.

Elk voorschrift uit de Tora – die als geheel bestaat uit ‘voorschrift én verhaal’ – heeft zijn betekenis en kan geleerd worden aan anderen. Dat *leren* (aan jezelf of aan anderen) bestaat erin te duiden wat de betekenis van het voorschrift is en hoe het in praktijk kan worden gebracht. Jezus maakt daarbij, blijkens de 6 voorbeelden die volgen, een onderscheid tussen wat in de Joodse traditie bekend staat als ‘zware geboden’ en ‘lichte geboden’:

- Een zwaar gebod is: ‘Pleeg geen moord’. Een licht gebod dat daaruit wordt afgeleid is: ‘Leef niet in haat jegens je broeder of zuster.’
- Een zwaar gebod is: ‘Pleeg geen overspel’. Een licht gebod dat daaruit wordt afgeleid is: ‘Kijk niet naar een gehuwde vrouw vanuit je seksuele begeerte.’
- Een zwaar gebod is: ‘Leg geen valse eed af’. Een licht gebod dat daaruit wordt afgeleid is: ‘Leg helemaal geen eed af, laat uw ja ja zijn, en uw nee nee.’
- Een zwaar gebod is: ‘Een oog voor een oog, een tand voor een tand’. Een licht gebod dat daaruit afgeleid wordt is: ‘Verzet je niet tegen wie je kwaad doet, en biedt wie je slaat ook je linkerwang aan.’

‘Lichte geboden’ zijn niet gemakkelijker of zo, de term geeft alleen aan dat aan een ogenschijnlijk massief voorschrift uit de Tora een bredere betekenis gegeven kan worden.

Vroeger sprak men in al deze gevallen van de ‘antithesen’, maar dat is een volstrekt verkeerde voorstelling. Jezus bouwt geen ‘antithesen’ op, hij radicaliseert de voorschriften uit de Tora, en wel op zodanige wijze dat de Tora werkelijk recht wordt gedaan en dat de mens de gerechtigheid van God realiseert. Daarom is in de *Nieuwe Bijbelvertaling* ook niet gekozen voor de traditionele weergave: ‘Jullie hebben gehoord dat gezegd werd... Maar ik zeg jullie...’ (‘antithese’). Maar wel voor de radicaliserende, ‘fortführende’ vertaling: ‘Jullie hebben gehoord dat gezegd werd... En ik zeg zelfs...’ (of ‘en ik zeg jullie’).

Jezus radicaliseert het voorschrift: hij gaat terug naar de *radix*, de ‘wortel’ van het voorschrift om het aldus volledig tot zijn eigenlijke betekenis te laten komen. Jezus wijst een ‘wettische’ benadering van de Tora af, want ‘de sabbat is er voor de mens, en niet de mens voor de sabbat’ (Mc 2,27). Maar Jezus houdt Tora en profeten wel overeind: ze blijven van belang, ook voor wie zijn leerling wil zijn.

De 6 concretisering en zijn geen toevallige voorbeelden. Ze zijn fundamentele aanwijzingen van Jezus voor wie hem wil navolgen. Ze vormen een charter. Ze gaan over:

- het omgaan met gevoelens van wrok en haat binnen de messiaanse gemeenschap (I)
- overspel en het omgaan met de seksuele begeerte (II)
- de bescherming van de vrouw, die niet zomaar met een scheidingsbrief mag weggestuurd worden (III)
- het afleggen van eden en de waarachtigheid in het spreken (IV)
- het omgaan met aangedaan geweld en geweldloos

verzet (‘een oog voor een oog’) (V)

- en ten slotte over de omgang met wie ‘anders’ is of zelfs je vijand is (VI).

In al deze concretisering en radicaliseert Jezus de Tora en laat hij zien waartoe – nu het Koninkrijk van de Hemel gekomen is – de gezaghebbende messiaanse interpretatie van de Tora leidt. Ja, deze messiaanse interpretatie leidt tot niets anders dan de ‘volmaaktheid’. Maar deze volmaaktheid kan niet opgelegd worden: de weg naar de volmaaktheid moet groeien, het is een proces, en de leerling van Jezus gebruikt deze tekst als een leidraad voor zijn eigen spirituele groei.

De 6 *concretisering en* van ‘de messiaanse levenswandel’ (de *halacha*) moeten natuurlijk verder geïnterpreteerd worden. Ze staan daar in heel hun compactheid, maar vragen wel om verdere duiding en uitleg. Om maar een klein voorbeeld te geven: in vers 43 lezen we ‘Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: “Je moet je naaste liefhebben en je vijand haten”’. Het eerste element – het liefhebben van de naaste – staat inderdaad in de Tora, namelijk in Leviticus 19,18. Het tweede element – ‘en je vijand haten’ – staat nergens in de schriftelijke Tora, maar is een duiding van het eerste. Want wat betekent het dat je ‘je naaste moet liefhebben *als jezelf*’? Betekent dat ‘als jezelf’ dat je alleen diegene als naaste moet beschouwen die ‘is als jezelf’, die op jou lijkt, die dezelfde waarden en normen heeft, die tot hetzelfde volk behoort enz.? In dat geval luidde de conclusie dat het aangewezen was om ‘je vijand’ (die fundamenteel anders is) te haten. Maar Jezus wil deze traditionele uitleg corrigeren: ‘je naaste beminnen *als jezelf*’ moet inclusief gelezen worden, en sluit dus ook degene in die anders is (de vreemdeling, de volstrekt andere, zelfs de ‘vijand’).

We zullen nu wat dieper ingaan op de vijfde concretisering.

Een oog voor een oog, een tand voor een tand (Mt 5,38-39)

In de traditionele vertalingen lezen we hier dikwijls *oog om oog, tand om tand*, en dat betekent in ons huidige taalgebruik: equivalente vergelding, of wraakneming met gelijkwaardige middelen. Maar klopt deze traditionele voorstelling wel?

Het gaat hier om het begin van een citaat uit een langere reeks die we aantreffen in Exodus en Leviticus. We beginnen met de tekst uit Exodus (21,18-27):

“Wanneer twee mannen ruziemaken en de een de ander zodanig met een steen of met zijn vuist slaat dat hij niet sterft maar wel het bed moet houden,¹⁹ en hij weer op de been komt en met behulp van een kruk weer buiten kan lopen, dan gaat degene die hem geslagen heeft vrijuit. Wel moet deze hem de gedwongen rusttijd en de kosten van zijn herstel vergoeden.

²⁰ Wanneer iemand zijn slaaf of slavin met een stok slaat en hij of zij sterft ter plekke, dan moet er vergelding plaatsvinden.

²¹ Als de slaaf of slavin nog enkele dagen in leven blijft, gaat de eigenaar vrijuit; door het verlies van zijn eigendom is hij genoeg gestraft.

²² Wanneer twee mannen aan het vechten zijn en een van hen een zwangere vrouw raakt met als gevolg dat zij een

miskraam krijgt, maar ze heeft verder geen letsel opgelopen, dan moet een boete worden geëist waarvan de hoogte door haar echtgenoot wordt vastgesteld; de rechters moeten op de betaling toezien.²³ Heeft ze wel ander letsel opgelopen, dan geldt: een leven voor een leven,²⁴ een oog voor een oog, een tand voor een tand, een hand voor een hand, een voet voor een voet,²⁵ een brandwond voor een brandwond, een kneuzing voor een kneuzing, een striem voor een striem.

²⁶ Wanneer iemand zijn slaaf of slavin zodanig in het oog treft dat dit verloren gaat, moet hij hem of haar als vergoeding voor dat oog vrijlaten.²⁷ En als hij zijn slaaf of slavin een tand uitslaat, moet hij hem of haar als vergoeding voor die tand vrijlaten."

Het gaat in deze tekst om concrete situaties waarin aan een mens letsel wordt toegebracht. Wat moet er dan gebeuren? De dader moet het goedmaken. Hoe kan hij dit? Meestal door een geldelijk bedrag aan het slachtoffer te geven, de hoogte van dit bedrag wordt doorgaans door de rechter vastgelegd (vers 22). Waar houdt de rechter rekening mee? Alvast met twee hier genoemde zaken:

- de gedwongen rusttijd (vers 19)
- de kosten van het herstel (vers 19)

Iemand moet bijvoorbeeld als gevolg van zijn letsel drie weken het bed houden, dan moet de derving van arbeidsinkomsten voor heel die periode vergoed worden (dat heet dan ver-geld-ing). Of wanneer iemand met het oog op de genezing van een zwaar letsel kostbare medicatie moet aankopen (of dokters consulteren enz.), dan moeten al deze kosten door de dader vergoed worden.

Maar wat moet er gebeuren wanneer een meester zijn knecht zodanig slaat dat deze een oog of een tand verliest? We gaan ervan uit dat de knecht verder kan leven met één oog of die ene tand wel kan missen. Toch is de Tora hier radicaler en neemt het op voor de rechten van de slaven: wie een knecht een oog of een tand uitslaat, moet de knecht de vrijheid geven *in plaats van dat oog of in plaats van die tand*. In het Hebreeuws en het Grieks staat voor *in plaats van* respectievelijk *tachat* en *anti*. Datzelfde voorzetsel keert terug in de hele reeks in vers 23: 'een leven *in plaats van* een leven, een oog *in plaats van* een oog enz.'

Uit deze gegevens hebben de oude Joodse geleerden geconcludeerd dat het in al deze gevallen van letsel om schadevergoeding moet gaan, en niet om equivalente vergelding. Echte equivalente vergelding is trouwens in geval van letsels meestal onmogelijk. De reeks die begint met 'een leven voor een leven' somt allerlei categorieën van letsels op:

- leven: het letsel is zodanig dat iemand zijn leven verliest
- oog: oogletsels
- tand: mondletsels
- hand: arm- en handletsels
- voet: been- en voetletsels
- brandwonden: letsels als gevolg van verbranding
- kneuzing: inwendige letsels als gevolg van slagen en

verwondingen

- striem: geen fysiek letsel, maar een aanval op iemands integriteit

De laatste categorie valt er een beetje tussenuit: want een 'striem' levert meestal geen fysiek letsel op. De Misjna en de Talmoed gaan hier verder op in en geven een voorbeeld: van een 'striem' is sprake wanneer iemand een ander met de vlakke hand op de wang slaat. Dat is een gebaar van vernedering, zeker wanneer andere mensen getuigen zijn van deze daad. Welnu, ook wanneer het om een striem gaat, moet er ver-geld-ing zijn, dat wil zeggen ook dan moet de dader een bedrag uitbetalen aan het slachtoffer. Hoe hoog moet dit bedrag zijn? In Misjna en Talmoed wordt dit aan de rechter toevertrouwd: die moet navraag doen wat een man of vrouw van dezelfde sociale status als schadevergoeding zou vragen in geval van een 'striem'.

Zo is er naast het criterium van de 'gedwongen rusttijd' (1) en 'de kosten van het herstel' (2) ook nog het criterium van 'de geleden smaad' (3).

Maar ook het letsel als zodanig en de pijn zelf moet vergoed worden, zeggen de Joodse geleerden. Daarom staat er 'brandwond voor brandwond' en 'kneuzing voor kneuzing': het kan hier immers om letsel gaan dat vooral heel veel pijn met zich meebrengt. Ook die geleden pijn moet vergoed worden, en ook hier gaan de rechters te rade bij mensen van een zelfde sociale status met de vraag welke schadevergoeding ze zouden eisen bij een dergelijke pijnervaring (brandwond/kneuzing). Die 'geleden pijn' is het vierde criterium voor de ver-geld-ing (4). Het 'letsel als zondanig' is het vijfde criterium voor schadevergoeding (5).

Op basis van deze bevindingen moet nu ook de volgende tekst uit de Tora geïnterpreteerd worden. Het betreft Leviticus 24,17-21:

"Ook wie een mens doodt moet ter dood gebracht worden,¹⁸ en wie een dier uit andermans veestapel doodt, moet het vergoeden: een leven voor een leven.¹⁹⁻²⁰ Wanneer iemand letsel toebrengt aan een ander, moet hem hetzelfde letsel worden toegebracht: een breuk voor een breuk, een oog voor een oog, een tand voor een tand. Wat hij de ander heeft aangedaan zal ook hem aangedaan worden.²¹ Dus wie een stuk vee doodt moet het vergoeden en wie een mens doodt moet ter dood gebracht worden.²² Vreemdelingen en geboren Israëlieten moeten volgens dezelfde norm worden berecht. Ik ben de HEER, jullie God."

Op het eerste gezicht sluit deze wetstekst dichter aan bij de oorspronkelijke gedachte van equivalente vergelding. Maar, zo zeggen de Joodse geleerden, de teksten moeten in het licht van elkaar gelezen en geïnterpreteerd worden. Als er in het geval van Exodus 21 bij letsels sprake is van schadevergoeding (ver-geld-ing), dan moet dat hier ook het geval zijn. Bovendien wordt hierboven in vers 18 'een leven voor een leven' gekoppeld aan een geldelijke vergoeding; en dus geldt die regel ook voor vers 17: wie een mens doodt, moet daarvoor schadevergoeding betalen. De dader moet dus

niet met zijn eigen leven betalen, maar hij moet een zodanige schadevergoeding betalen dat de nabestaanden maximaal gecompenseerd worden ('ik geef/ compenseer een leven voor een leven', of: 'ik geef nieuw leven in plaats van het leven dat verloren is gegaan'). Die compensatie gaat dan natuurlijk naar de nabestaanden.

De discussies in oude Joodse commentaren zoals in *de Mekhilta* – die teruggaan tot de tijd van Jezus – zijn veel uitgebreider en nog genuanceerder dan wat hier bij wijze van samenvatting gezegd is. Maar het punt is duidelijk: in alle gevallen van 'letsel' is er sprake van schadevergoeding. Met de zegswijze 'een oog voor een oog' is dus bedoeld dat de dader het verlies van het oog *maximaal* moet compenseren, als gaf hij het slachtoffer zijn oog terug. Om die 'maximale' compensatie te objectiveren, zijn er de vijf criteria.

Matteüs 5,38-39

Met deze kennis in het achterhoofd, kijken we wat Jezus zegt naar aanleiding van het citaat (uit Exodus en Leviticus) *een oog voor een oog, een tand voor een tand*. Wat staat er in Matteüs 5,38-39?

'Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: "Een oog voor een oog en een tand voor een tand."³⁹ En ik zeg jullie je niet te verzetten tegen wie kwaad doet, maar wie je op de rechterwang slaat, ook de linkerwang toe te keren.'

Het commentaar van Jezus in vers 39 laat zien dat Jezus op één van de vijf criteria ingaat, en wel het derde criterium: dat van de geleden smaad. Jezus gebruikt hetzelfde voorbeeld als in de oud-joodse bronnen: dat van een slag met een vlakke hand in het gezicht ('een striem voor een striem'). Wie slachtoffer is van een dergelijke 'striem', heeft recht op schadevergoeding. Maar wat vraagt Jezus nu van zijn leerlingen: zie af van de vraag naar schadevergoeding en 'verzet je niet tegen wie kwaad doet'. Integendeel, zegt hij: confronteer de agressor met zijn gedrag door hem ook 'de linkerwang toe te keren'. Misschien komt de agressor hierdoor tot bezinning, misschien begint hij zich vragen te stellen bij wat hij aan het doen is, of misschien opent deze daad van het slachtoffer nieuwe perspectieven. Deze vraag van Jezus sluit helemaal aan bij zijn houding van actieve geweldloosheid, zoals die telkens weer in talrijke evangelieteksten naar voren komt. Maar let op: Jezus vraagt deze houding in het kader van de *navolging* van hem. Het gaat er dus niet om dat men zich maar moet laten doen!

Deze interpretatie werpt nieuw licht op de perikoop uit de Bergrede. Veel mensen zijn tot op de dag van vandaag geneigd om te zeggen: het Oude Testament heeft een ander godsbeeld dan het Nieuwe Testament, want in het Oude Testament is God een straffende God en heeft de wraakgedachte ('oog om oog') de bovenhand. Het Nieuwe Testament daarentegen toont ons een God van de liefde. Dit is volstrekt onjuist, en wel om vele redenen. Eén van die redenen betreft alvast de onjuiste interpretatie van Mt 5,38-39: Jezus zegt niet dat de Tora ons voorhoudt dat we op wraak uit mogen zijn ('oog om oog').

Wat hij wel zegt is: de Tora geeft je het recht om in geval van letsel schadevergoeding te eisen, maar in geval van aangedane *smaad* vraag ik je, als mijn volgeling, om een andere houding aan te nemen. Jezus heeft die houding zelf voorgeleefd toen hij ondervraagd werd door de leiders van Jeruzalem en op de wang geslagen werd – een smaadvolle, echt vernederende daad jegens hem (Joh 18,22!). Jezus heeft gezwegen en is niet op de smaad ingegaan. Zo heeft hij zijn agressors 'de andere wang toegekeerd'.

Literatuur bij dit dossier

- J.Ch.Bastiaens, *Interpretaties van Jesaja 53. Een intertextueel onderzoek naar de lijdende Knecht in Jes 53 (MT/LXX) en in Lk 22:14-38, Hand 3:12-26, Hand 4:23-31 en Hand 8:26-40*, Tilburg University Press 1993.
- W.A.M. Beuken, *Jesaja IIA en IIB (POT)*, Nijkerk 1979-1983
- Abraham Joshua Heschel, *De Profeten*. Skandalon 2013
- Jean Bastiaens, *Oog voor oog, tand voor tand. Over ver-geld-ing en verzoening (Mt 5,38-39)* in: Wim Weren/Niek Poulssen (red.), *Bij de put van Jakob. Exegetische opstellen*, Tilburg 1986, blz. 71-97.
- Marcel Loopik, *Balk en splinter. Joodse achtergronden van de Bergrede*. Mastix Press & Stichting Pardes, 2011
- Yehuda Aschkenasy (e.a.), *Geliefd is de mens. Artikelen rondom de Joodse traditie*, Hilversum 2002 (6^e druk)

Jeshua (Jezus): 'God (brengt) redding'

COLOFON

Auteur van dit dossier: Jean Charles Bastiaens

Eindredactie: Karin Seberechts

Verantwoordelijke uitgever: Annemarie Gielen

Druk & lay-out: Drukkerij Room, Sint-Niklaas

ISBN-nummer: 9789461370501

Wettelijk depotnummer: D/2015/3498/001

Foto's: Creative Commons

Pax Christi Vlaanderen
Italiëlei 98a
2000 Antwerpen
Tel: 03/225 10 00
fax: 03/225 07 99
koerier@paxchristi.be
www.paxchristi.be

Koerier-dossier is een vaste bijlage bij het abonnement op het tijdschrift Koerier van Pax Christi Vlaanderen. Deze formule van abonnement kost 25 euro en omvat zesmaal een Koerier met dossier en een boek rond een actuele vredesthema's. Losse nummers van elk dossier zijn afzonderlijk verkrijgbaar tegen 2 euro.